

Plattelands
Ontwikkelings
Programma
Regiebureau

Van zaaien naar oogsten

Publieksversie Jaarverslag 2018

over de uitvoering van het Plattelandsontwikkelingsprogramma 2014-2020

Samenvatting

Dit jaarverslag gaat over de uitvoering van het Plattelandsontwikkelingsprogramma (POP) in 2018. Het programma draagt bij aan een vitaal platteland door een concurrerende, duurzame en innovatieve landbouw te stimuleren én de biodiversiteit te versterken.

Het jaarverslag beschrijft de voortgang van het programma per thema. Interviews met POP3-begunstigden en mooie beelden laten zien hoe POP3 bijdraagt aan de ontwikkeling van het Nederlandse platteland, waar landbouwers een goede en eerlijke boterham verdienen en we samen kunnen genieten van de prachtige natuur en biodiversiteit.

Nick Sinke tussen de kruiden van Biosfeer in Groede.
Lees op [pagina 39](#) het interview met Nick.

Inhoudsopgave

Samenvatting	2
Voorwoord	5
POP in het kort	6
Voortgang POP3	7
Interview: Datingsite voor boeren en land	9
Thema 1: Versterken van de agrarische bedrijfsstructuur (investeringsmaatregelen en jonge boeren)	13
Infographic: Jonge landbouwers-regeling (JOLA)	17
Thema 2: Samenwerking voor innovatie	18
Interview: Afzet van bokkenvlees: meer rendement en goed voor imago	20
Thema 3: Verbeteren milieu en klimaat	24
Interview: Weer koeien in de polder	27
Thema 4: Verbeteren van waterkwaliteit	31
Interview: Kringlooplandbouw levert boeren ook geld op	33
Thema 5: Stimuleren van lokale initiatieven	37
Interview: Kwaliteit komt altijd bovendrijven	39
Communicatie	43
Colofon	45

Melkveehouder Johnny van Eck (links) en Daan Heurkens van BoerenVerstand (rechts). Lees het interview met hen op [pagina 33](#).

Voorwoord

2018 is het eerste volledige jaar dat ik als directeur van het Regiebureau POP met veel plezier heb mogen meemaken. Een jaar waarbij de resultaten van de eerste POP3-projecten steeds zichtbaarder zijn geworden. Met veel genoegen hebben we daar tijdens onze jaarlijkse Netwerkconferentie in november 2018 veel aandacht aan gegeven. Daarnaast hebben we de resultaten gedeeld via verschillende netwerkbijeenkomsten, brochures – waarvan één specifiek gericht op mooie LEADER-projecten –, de rijk gevulde [database](#) met

innovatieprojecten en onze website [Netwerk Platteland](#). Het verrast mij elke dag weer aangenaam met hoeveel energie, ambitie en creativiteit er gewerkt wordt aan de vele POP-projecten. De laatste maatregelen worden grosso modo opengesteld in 2019. Inmiddels heeft ook een evaluatie plaatsgevonden van het POP3-programma tot en met 2018. De resultaten daarvan zijn beschikbaar in de samenvatting 'Hoofdlijnen tussentijdse evaluaties POP3' die u kunt vinden op de website [Netwerk Platteland](#).

Deze publieksversie van het jaarverslag is anders dan u gewend bent. Het verslag is beknopter en bevat korte teksten en infographics over de voortgang van het programma in plaats van uitgeschreven teksten. U ziet de essentie in een oogopslag. Met verhalen van deelnemers aan het POP-programma hopen we nog beter te illustreren waar POP toe leidt. En uiteraard kunnen we nu alleen een beperkte selectie laten zien. Meer weten? Bezoek de site [Netwerk Platteland](#) voor een goed overzicht van de vele mooie POP-projecten.

Ger de Peuter
Directeur Regiebureau POP

POP in het kort

Vitaal platteland

Nederland geeft met het Plattelandsontwikkelingsprogramma (POP) invulling aan het Europese plattelandsbeleid. Het draagt bij aan een vitaal platteland door een concurrerende, duurzame en innovatieve landbouw te stimuleren én de biodiversiteit te versterken. Het derde programma (POP3) loopt van 2014 tot 2020 met een uitloop naar 2023. Gedurende de looptijd gaat er ruim 1,6 miljard euro overheidsgeld naar POP3.

De twaalf provincies en het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) dragen samen zorg voor de uitvoering van het programma. LNV is eindverantwoordelijk. De Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO.nl) fungeert als betaalorgaan.

Thema's POP3

Het Nederlandse POP3 richt zich op vijf thema's:

1. [Versterken van de agrarische bedrijfsstructuur \(investeringsmaatregelen en jonge boeren\)](#)
2. [Samenwerking voor innovatie](#)
3. [Verbeteren van milieu en klimaat](#)
4. [Verbeteren van de waterkwaliteit](#)
5. [Stimuleren van lokale ontwikkelingen op het platteland \(LEADER\)](#)

Openstellingen

Het totale subsidiebedrag wordt uitgegeven door ieder jaar een deel beschikbaar te stellen. Dit gebeurt via openstellingen, waarbij de doelgroep een subsidieaanvraag kan indienen voor een bepaald type project. Schematisch ziet dit proces er als volgt uit:

Voortgang POP3

Eerste resultaten zichtbaar

In 2018 heeft het programma duidelijk vorm gekregen. Het bevindt zich in een fase waar de eerste resultaten van POP3-projecten duidelijker zichtbaar worden.

Eind 2018 is 86% van het beschikbare Europese budget opengesteld (= Betaald + Toegezegd + Lopende aanvragen) en is ruim 70% van het budget betaald of toegezegd. Eind 2018 is van ruim 4.000 aanvragers de subsidieaanvraag gehonoreerd. Hiermee is een behoorlijke basis gelegd voor een goede uitvoering van het programma en het behalen van de doelstellingen van POP3. Ruim een kwart van het budget (28%) is nog niet vastgelegd.

Betaald:

Project is uitgevoerd en, na uitvoering van alle controles, betaald aan de subsidieaanvrager.

Toegezegd:

Subsidieaanvraag is gehonoreerd en project is in uitvoering. Bedrag is gereserveerd om de projectkosten te kunnen betalen als aan de voorwaarden is voldaan.

Lopende aanvragen:

Ingediende subsidieaanvragen, waarvoor het traject van beoordeling loopt.

ELFPO-restant:

ELFPO staat voor Europees Landbouwfonds voor Plattelandsontwikkeling. Dit restant wordt vanaf 2019 opengesteld.

Figuur 1. Overzicht uitputting ELFPO-budget per 31 december 2018

Tussentijdse mijlpalen

De vijf Nederlandse POP3-thema's zijn afgeleid van de Europese prioriteiten. Per prioriteit is geld beschikbaar waarvan 6% als zogenaamde prestatiereserve. In het programma zijn prestatie-indicatoren opgenomen waarmee gemeten wordt of Nederland de doelstellingen op de prioriteiten in 2023 haalt. Daarnaast zijn tussentijdse mijlpalen afgesproken die in 2018 gerealiseerd moesten zijn. Als op een prioriteit de tussentijdse mijlpalen zijn gehaald, mag ook de prestatiereserve gebruikt worden.

EU-prioriteit waarvoor tussentijdse mijlpaal is vastgesteld	Bereikt in 2018
Prioriteit 2: Concurrentievermogen: versterking van de agrarische bedrijfsstructuur	✓
Prioriteit 3: Risicobeheer	✓
Prioriteit 4: Milieu en klimaat: herstel, instandhouding en verbetering van ecosystemen, waaronder water	✓
Prioriteit 6: LEADER: stimuleren van lokale ontwikkelingen in plattelandsgebieden	🔔

De voortgang van het POP op de prioriteiten Concurrentievermogen, Risicobeheer en Milieu en klimaat verloopt goed. Zó goed dat de prestatiereserve voor deze prioriteiten mag worden ingezet. Voor het aandachtsgebied LEADER blijft de financiële prestatie onder het verwachte doel. De prestatiereserve voor LEADER (€ 2,49 mln.) kan daarom niet worden ingezet. In 2019 wordt voor het LEADER-onderdeel besloten over het verschuiven van dit bedrag naar een ander aandachtsgebied.

Interview

Datingsite voor boeren en land

Boer worden is best ingewikkeld, zeker zonder ouderlijk bedrijf. En oudere boeren hebben soms geen opvolger. Land in Verbinding brengt deze partijen bij elkaar. “Zij zijn goed in gezonde, duurzame producten maken. Ik ken de regelgeving en de weg bij instanties en weet die te overtuigen”, zegt projectleider Maria van Boxtel.

Maria van Boxtel van Land & Co en André Jurrius van Ekoboerderij De Lingehof.

Land in Verbinding

In 2018 startte met POP-geld van de EU en de provincie Gelderland het project Land in Verbinding. Looptijd drie jaar. Doel:

- Aankomende biologische agrariërs matchen met land waarvoor de eigenaren een duurzame bestemming zoeken.
- Ook na de match de oude en nieuwe boer begeleiden.
- Leerondernemingen opzetten waar nieuwkomers ervaring kunnen opdoen.
- Nieuwkomers ondersteunen bij de financiering.

“In Frankrijk zijn zo’n driehonderd boerenbedrijven waar mensen kunnen leren ondernemen in de agrarische sector. In Nederland geen. Althans, dat leek zo, tot ik André Jurrius van [Ekoboerderij De Lingehof](#) in Randwijk sprak. Hij startte zonder ouderlijk boerenbedrijf en weet dus waar je tegenaan kunt lopen. Daarom biedt hij op zijn bedrijf jonge ondernemers de gelegenheid om eerst het vak in de vingers te krijgen en om op kleine schaal te starten met ondernemen. Zo pachtten drie jonge vrouwen twee hectares voor hun [groenteteeltbedrijf De Stroom](#) en heeft hij een medewerker die een hectare pacht voor bloemeteelt. Ik vond De Lingehof zo’n inspirerend voorbeeld. Ik wilde meer van zulke bedrijven.”

Aan het woord is Maria van Boxtel, van [Land & Co](#), dat het secretariaat voert van [Landgilde](#), een “datingsite voor boeren zonder land en landeigenaren zonder boer”. Landgilde richt zich op biologische

Van links naar rechts: Linde Swart, André Jurrius van Ekoboerderij De Lingehof, Angelien Hertgers en Welmoet de Waard. De jonge vrouwen zijn van tuinderij De Stroom en pachten grond van De Lingehof.

bedrijven. Een deel van de aankomende boeren die Landgilde koppelt, komt van de biologisch-dynamische opleiding [Warmonderhof](#).

Woonhuis

“In contact komen is niet genoeg voor een goede bedrijfsovername. Je moet elkaar echt leren kennen. Daarom begeleiden we de twee partijen

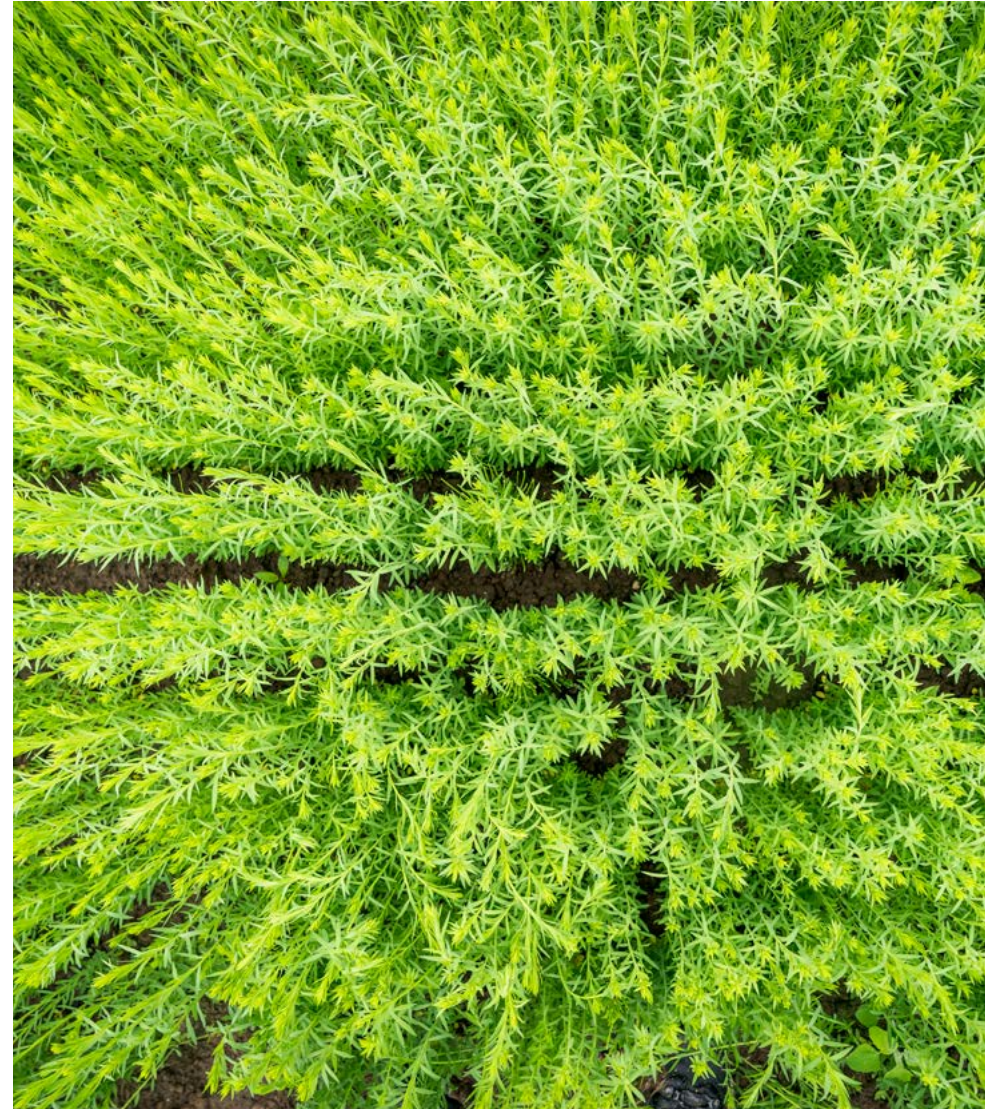
langere tijd. Voor het POP-project Land in Verbinding hebben we samen met boeren een checklist ontwikkeld, met alle onderwerpen die de twee partijen zouden moeten bespreken. Een van de voornaamste punten blijkt het woonhuis. Veel boeren doen makkelijker afstand van hun land, dan van de prachtige plek waar ze wonen. Zeker als de opvolger geen kind van hen is”, zegt Maria.

“Wij helpen ook bij de financiering. De meeste jonge boeren kunnen geen bedrijf kopen. Wij kennen de manieren om geld te vinden en te stapelen.”

Resultaten

Naast de checklist is matchingwebsite [Landgilde.nl](https://landgilde.nl) verbeterd. Er zijn twee startersdagen geweest en twee landmarkten, waar vraag en aanbod bij elkaar komen. Maria: “Op de laatste landmarkt waren 120 mensen, waarvan zo’n 80 ter plekke speeddates hielden.” Daarnaast heeft Land & Co een leergang ontwikkeld met praktische lessen als ‘Hoe pitch ik bij een bank?’. Er lopen pilots met matches en met leerondernemingen. “We evalueren alles en onderzoeken wat voor jonge boeren een werkbare vorm is.”

Het mooie van het project vindt ze dat ze op grotere schaal matches tussen boeren kan realiseren én boeren kan interesseren om leerondernemer te worden. Het streven is vijftien matches binnen drie jaar en drie leerondernemingen.

Verhelderend

Crijn de Feijter (31): "Als ZZP'er werk ik op verschillende akkerbouwbedrijven. Ik zou graag een eigen biologisch akkerbouwbedrijf beginnen. De startersdag van Land in Verbinding was verhelderend: veel zinnige kennis opgedaan over financieringsmogelijkheden en ingewikkelde familiebelangen bij bedrijfsovername, en handige contacten gelegd. Op de landmarkt heb ik geen match gevonden, maar mijn netwerk is groter geworden en het is breder bekend dat ik op zoek ben."

Thema 1: Versterken van de agrarische bedrijfsstructuur (investeringsmaatregelen en jonge boeren)

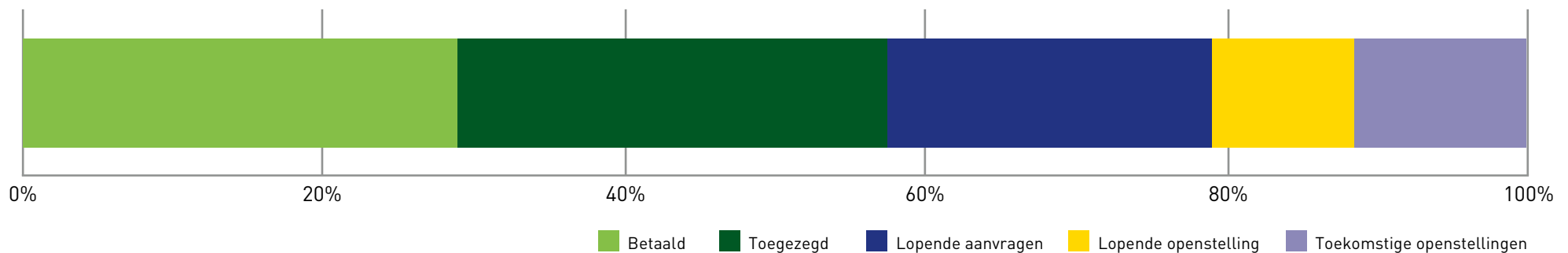
Het versterken van de agrarische bedrijfsstructuur is noodzakelijk om de concurrentiepositie van Nederland te handhaven en tegelijkertijd bij te dragen aan de natuur- en milieudoelstellingen die met het programma worden nagestreefd.

Landbouwers kunnen daarom subsidie krijgen voor een groot aantal investeringsmaatregelen, zoals kavelruil. Daarnaast kunnen jonge boeren tot en met 40 jaar steun aanvragen om te investeren in verduurzaming na bedrijfsovername.

Dat is geregeld in de Jonge Landbouwersregeling (JoLa). Een infographic over de JoLa staat op [pagina 17](#). Vaak hebben jonge agrarische ondernemers slechts een beperkte investeringscapaciteit als zij een landbouwbedrijf overnemen, terwijl zij van groot belang zijn voor de toekomst en het vernieuwend vermogen van de sector.

In 2018 zijn er binnen dit thema in totaal 42 openstellingen geweest, waarvan er 17 nog doorlopen in 2019.

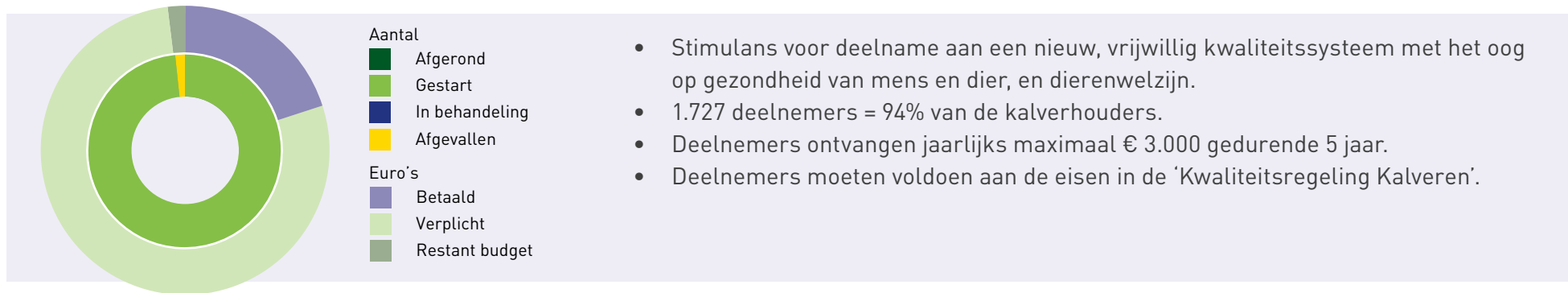
Figuur 2. Uitputting budget Versterken agrarische bedrijfsstructuur op 31 december 2018 (totaalbudget €339 miljoen)

Maatregelen om de agrarische bedrijfsstructuur te versterken

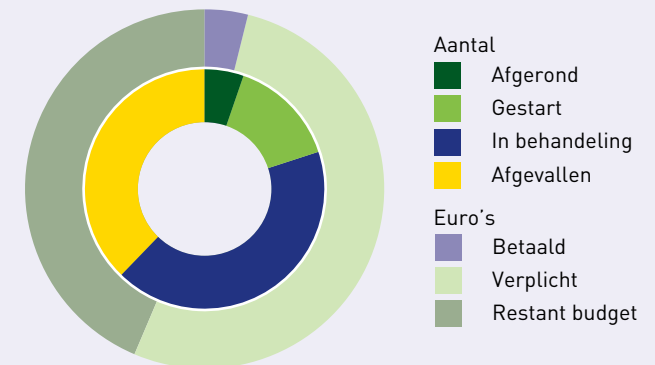
In de periode 2015-2018 zijn in dit kader de volgende maatregelen opengesteld:

a. Kwaliteitsregeling Kalversector

b. Fysieke investering voor innovatie en modernisering agrarische bedrijven

- Maatregel gericht op het versterken van een economisch rendabele bedrijfsvoering en verduurzaming.
- Enkele openstellingen zijn specifiek gericht op de verbetering van waterkwaliteit en het waterbeheersysteem (reductie van emissie van nutriënten).
- In 2018 waren er meer inschrijvingen dan beschikbaar budget. Enkele provincies hebben het budget verhoogd, waardoor een groter aantal aanvragen werd goedgekeurd.
- Ondanks aanvullende maatregelen veel afvallers.
- 397 landbouwbedrijven nemen op 31 december 2018 deel aan deze regeling.
- 848 landbouwbedrijven wachten op een verleningsbeschikking.
- Vooral investeringen met een bijdrage aan het milieu – machines voor precisie-bemesting en niet-kerende grondbewerking – kwamen in aanmerking voor subsidie.

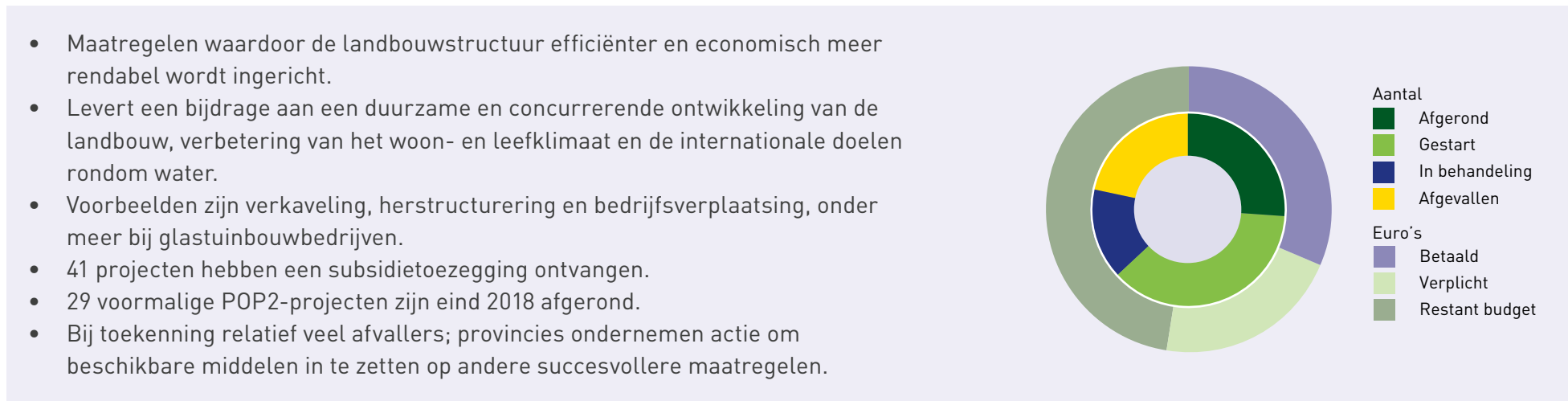

c. Jonge landbouwers

d. Verbetering van de verkavelingsstructuur landbouwbedrijven

e. Risicobeheer: Regeling Brede weersverzekering

- Regeling Brede weersverzekering: verzekering tegen schade aan gewassen door ongunstige weersomstandigheden.
- Verzekering geldt voor alle teelten in de open lucht, met uitzondering van grasland.
- Behoeftte voor deze verzekering is groot. Aantal deelnemende bedrijven nam toe van 1.435 in 2016 tot 1.646 in 2017 en 1.722 in 2018.
- In 2018 is een totaalbedrag van ruim € 11 mln betaald (in de periode 2015 t/m 2018 totaal € 38,6 mln).
- In 2018 is vanuit pijler 1 van het gemeenschappelijk landbouwbeleid € 20 mln overgeheveld voor uitvoering van de regeling tot minimaal 2021.

Infographic: Jonge landbouwers-regeling (JOLA)

JoLa IN HET KORT

- Subsidie ✓
- Bestemd voor jonge landbouwers tot en met 40 jaar ✓
- Bedoeld voor investeringen om de boerderij te verduurzamen, na overname ✓
- Levert een bijdrage aan een vitaler en duurzamer platteland ✓
- De Europese Unie en de provincies financieren JoLa ✓
- Onderdeel van het Plattelandsontwikkelingsprogramma (POP) ✓

27 INVESTERINGS-CATEGORIEËN

TOP 3 JoLa 2018

- 1 Zonnepanelen
- 2 Elektrische voertuigen
- 3 Emissiearme vloeren

LANDELIJKE REGE-LING

UITGEVOERD PER PROVINCIE

<h3>422</h3> <p>7,2 mln </p> <p>Openstelling maart 2016</p>	<h3>250</h3> <p>4,2 mln </p> <p>Openstelling december 2016</p>	<h3>577</h3> <p>9,9 mln </p> <p>Openstelling december 2017</p>	<h3>741</h3> <p>12,9 mln </p> <p>Openstelling december 2018</p>
---	--	--	---

AANVRAGEN EN BEDRAGEN

Goedgekeurde aanvragen	Verleend bedrag	Totaal aantal aanvragen	Aangevraagd bedrag
------------------------	-----------------	-------------------------	--------------------

EUROPEES LANDBOUWFONDS VOOR PLATTELANDSONTWIKKELING: EUROPA INVESTEERT IN ZIJN PLATTELAND

Plattelands Ontwikkelings Programma
Regiebureau

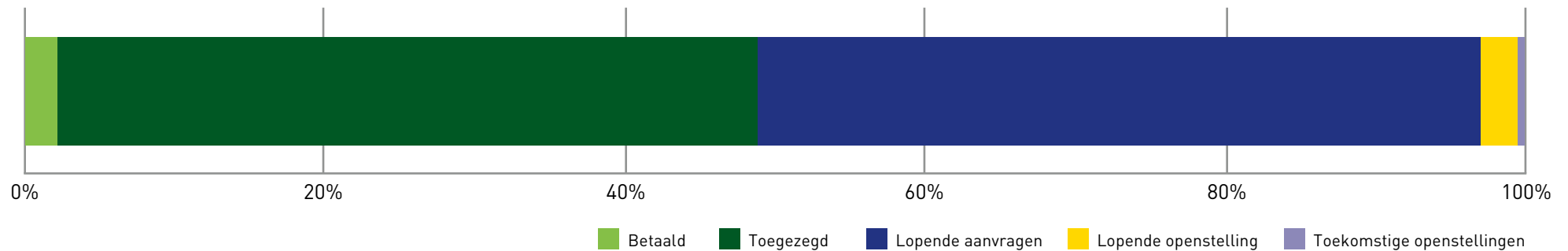

Thema 2: Samenwerking voor innovatie

Samenwerken voor innovatie is noodzakelijk om de concurrentiepositie van Nederland te handhaven en tegelijkertijd de natuur- en milieudoelstellingen te halen. Vergeleken met andere landen is grond in Nederland schaars en arbeid relatief duur. Het kennisniveau in Nederland is hoog, onder meer door de goede samenwerking tussen onderwijs, onderzoek

en bedrijfsleven en een goed ontwikkeld systeem van voorlichting. Hierdoor is de opbrengst per hectare hoog. Toch zijn de winstmarges klein. Het stimuleren van nieuwe innovaties blijft belangrijk, net als het overdragen van kennis, zodat deze verder wordt verspreid en kan worden toegepast.

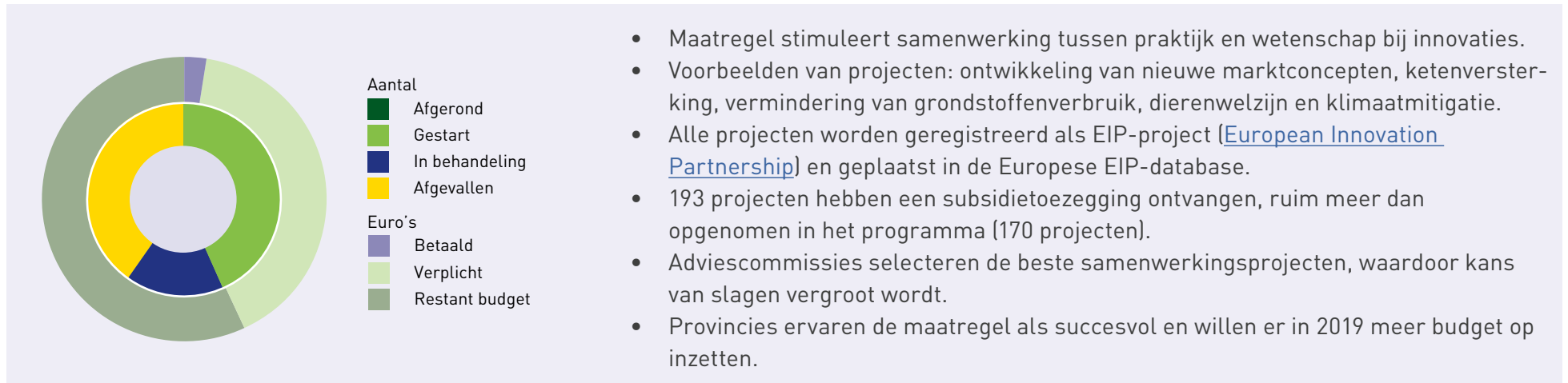
Figuur 3. Uitputting budget Samenwerking voor innovatie op 31 december 2018 (totaalbudget € 114 miljoen)

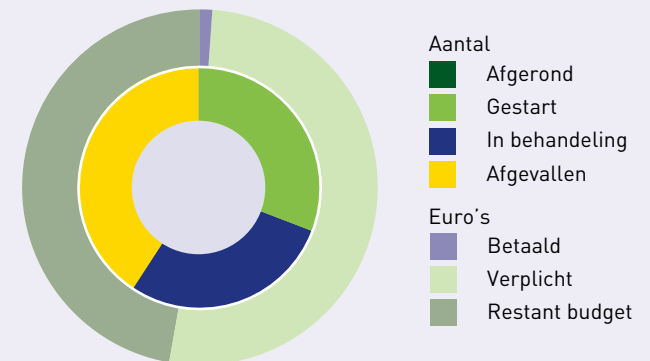
Maatregelen om innovatie door samenwerking te bevorderen

a. Samenwerking voor innovatie, European Innovation Partnership (EIP)

b. Trainingen, workshops en ondernemingscoaching, en demonstraties

- Maatregelen richten zich op kennisoverdracht van innovatieve ontwikkelingen, aangepast op de beleidsontwikkelingen van een provincie.
- In 2018: 13 openstellingen.
- Alle openstellingen leveren (meer dan) voldoende aanvragen op; voldoet dus aan behoefte.
- De vele aanvragen zorgen soms voor een overschrijding van het subsidieplafondbedrag.
- Aanvragen worden beoordeeld door een adviescommissie op effectiviteit en innovatie, kosteneffectiviteit en haalbaarheid.
- Relatief veel afvallers vanwege onvoldoende kwaliteit van de projecten.
- Grootste groep aanvragen richt zich op vermindering grondstoffengebruik, klimaatmitigatie, nieuwe marktconcepten (incl. ketenversterking) en problematiek veenkoloniën.

Interview

Bokjes werden lang beschouwd als een restproduct van de melkgeitenhouderij. Twee biologische melkgeitenhouders brachten daar verandering in. Via het project 'Vooruit met de bok' ontwikkelden zij afzet voor bokkenvlees in Nederland. Dat is goed voor het rendement van melkgeitenhouders, het milieu en voor het imago van de sector.

Marieke Louwes houdt op haar biologische melkgeitenhouderij ook bokken.

“ Afzet van bokkenvlees: meer rendement en goed voor imago

Vooruit met de bok

In 2017 startte met [POP-subsidie van de EU](#) en de provincie Groningen het project 'Vooruit met de bok'. Looptijd twee jaar. Doel:

- Verbetering van de economische positie van biologische melkgeitenhouders.
- Verbetering van het leven van de bokjes vanuit de optiek van dierenwelzijn.
- Het vermarkten van bokjes volgens een rendabel verdienmodel voor biologische melkgeitenhouders zorgt ook voor een positieve spin off voor het imago van de sector.

Biologische melkgeitenhouder Marieke Louwes in Ruinerwold (Drenthe) is projectleider van '[Vooruit met de bok](#)'. Samen met haar collega Hielke Tunter, die ook biologische geiten houdt in Westerlee (Groningen), hebben zij het initiatief genomen voor dit project. Zij ontvingen een POP3-subsidie onder andere om de coöperatie [Bio Goat Meat](#) op te richten. "Wij willen graag de positie van biologische melkgeitenhouders en het leven van hun bokjes verbeteren. De coöperatie telt nu 35 van de 45 biologische melkgeitenhouders in Nederland. Bij de oprichting waren al direct 30 geitenhouders lid, zij willen meer rendement uit hun bokjes halen. In een coöperatie kun je de afzet beter organiseren dan individueel. Je hebt meer kennis en kunt volumes bundelen."

Minder voedselverspilling

Om geiten te kunnen melken, moeten ze lammeren krijgen. Maar de helft is een bok en die geven geen melk. "Bokjes waren eigenlijk een restproduct

van de geitenmelkerij, waar in Nederland geen afzet voor was. Na de geboorte gingen bokjes naar een opfokker, die ze op een leeftijd van 6 tot 8 weken liet slachten, waarna het bokkenvlees wegging voor export. Als geitenhouders moesten we op de afzet van de bokjes geld toeleggen. Van €4,5 tot €10 per bokje", vertelt Louwens. "Wij wilden dat graag veranderen. Want het is zonde dat de bokjes al zo jong worden geslacht. Bokkenvlees

is goed vlees en ook vlees van oudere bokken laat zich goed verwaarden in de markt.” We willen een beter leven van de bokjes en minder voedselverspilling. Het streven is daarom om de bokjes 6 tot 8 maanden op de melkgeitenbedrijven te houden en ze dan pas te laten slachten. Dat levert per bok 15 tot 17 kilo bokkenvlees op met een gemiddelde prijs van €20 per kilo. “Een opbrengst van €300 tot €340 per bokje is beter dan geld toeleggen, maar het is nog niet helemaal kostendekkend voor de periode dat de bokjes op het melkgeitenbedrijf blijven”, zegt Louwes. “We hebben gedurende 6 tot 8 maanden kosten van biologisch melkpoeder en voer, arbeid, strooisel en extra benodigde stalruimte.”

Bokkenvlees leren eten

In Zuid-Europa zijn mensen gewend aan het eten van geiten- en bokkenvlees. “Nederlanders kennen dit vlees niet, en onbekend maakt onbemind. Omdat een bok stinkt, verwachten mensen dat het vlees ook niet lekker is, maar het tegendeel is waar.” De coöperatie trekt er hard aan om mensen bokkenvlees te laten proeven. Op open dagen op boerderijen en op evenementen, waarbij koks en studenten van de koksopleiding het vlees bereiden. “Als mensen het bokkenvlees proeven, zijn ze vaak aangenaam verrast.”

De afzet van het bokkenvlees loopt via online winkels, restaurants, cateraars en verwerkers. [Online supermarkt Hofweb.nl](https://www.hofweb.nl) voor biologische producten is één van de afnemers. “Wij bestaan al 15 jaar”, vertelt Peter van IJendoorn, medevenoot van de Hofwebwinkel. “Met het bokkenvlees kunnen wij een uniek product aanbieden. Dat geeft ons meerwaarde in de biologische markt. Daarnaast is het een product met een goed verhaal over dierenwelzijn en kwaliteitsvoedsel.”

“Wij willen een beter
leven van de bokjes

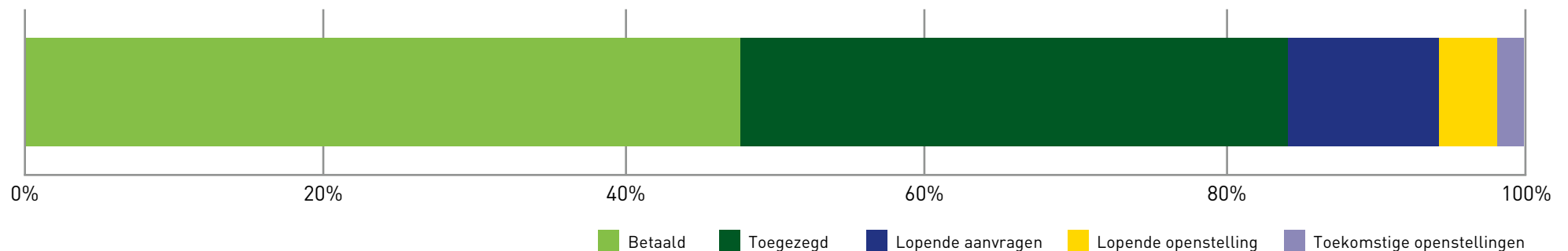
Thema 3: Verbeteren milieu en klimaat

De Nederlandse landbouw is relatief grootschalig en intensief. Dit brengt ongewenste effecten met zich mee. De vogelstand is in landbouwgebieden in de voorbije 30 jaar met 70% gedaald. Aandacht voor milieu en klimaat is dan ook cruciaal. Er zijn acties in gang gezet die deze achteruitgang hebben vertraagd, maar nog niet gestopt. Nederland wil met POP3 ook natuurdoelen realiseren. Het programma helpt bij het voorzien in leefgebieden voor akker- en weidevogels en het verbeteren van het beheer.

De land- en tuinbouw zijn verantwoordelijk voor circa 13% van de uitstoot van broeikasgas. Daarom wordt ingezet op een vermindering van deze uitstoot door de landbouwsector te verduurzamen.

De maatregelen hiervoor binnen POP3 richten zich op herstel, instandhouding en verbetering van ecosystemen, zoals het verbeteren van landschappen, het stimuleren van de biodiversiteit en het verbeteren van bodembeheer.

Figuur 4. Uitputting budget Verbeteren milieu en klimaat op 31 december 2018 (totaalbudget € 465 miljoen)

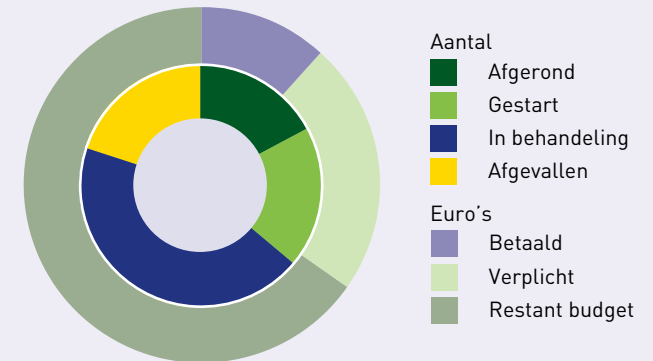

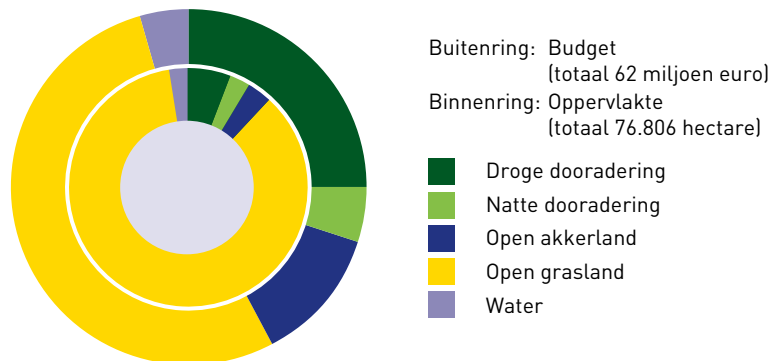
Maatregelen om het milieu en het klimaat te verbeteren

a. Niet-productieve investeringen biodiversiteit/maatregelen PAS en niet-productieve investeringen water

- Projecten leveren een bijdrage aan de doelstellingen van provincies op gebied van natuur (Natura 2000), stikstof (Programmatische Aanpak Stikstof (PAS)) en biodiversiteit.
- In 2018: 33 openstellingen, 7 lopen door in 2019.
- Meeste openstellingen zijn succesvol, zelfs meer subsidie aangevraagd dan beschikbaar.
- Provincies overwegen om extra middelen beschikbaar te stellen voor de uitvoering van deze maatregel.
- 21 projecten hebben een subsidietoezegging ontvangen en 48 projecten wachten op goedkeuring.
- Vaak grote projecten met veel voorbereidingstijd.
- 19 voormalige POP2-projecten zijn eind 2018 afgerond.

Verdeling beheerlasten Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer in 2018

b. Agro-milieumaatregelen (Collectief Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer)

- Maatregel is gericht op verbetering van de biodiversiteit in het agrarisch landschap, waardoor met name de weide- en akkervogelstand minimaal gelijk blijft.
- Regeling anticipeert op aanpassing van het POP3 om naast lopende individuele doorlopende contracten, beheerscontracten af te sluiten met collectieven.
- Meer dan 77.000 hectare onder beheer van 40 agrarische collectieven.
- Na beginfase in 2016 worden collectieven steeds professioneler.
- Om de slaagkans te vergroten is in 2018 € 22 mln. extra toegevoegd om Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer (ANLb) te versterken.
- Voor meer informatie: [Kennisbank Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer \(ANLb\) van BIJ12](#).

Agrarische collectieven

In 2016 is de nieuwe regeling voor Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer (ANLb) van start gegaan. Sindsdien werkt de overheid met collectieve contracten met een looptijd van zes jaar, en niet langer met individuele contracten. Daarvoor zijn 40 agrarische collectieven opgericht, die meer dan 9500 boeren en andere grondeigenaren als leden hebben. Binnen deze aanpak, die uniek is in Europa, sluiten de agrarische collectieven contracten met hun leden en voeren het ANLb uit. Zij vormen een belangrijke schakel in het creëren van robuuste leefgebieden voor soorten die in de Vogel- en Habitatrictlijn genoemd staan en voor het realiseren van de waterdoelen van de Kaderrichtlijn Water. Samen met de deelnemers bepalen de collectieven welke maatregelen ecologisch nut hebben voor de soorten die in hun gebied voorkomen. Met een gebiedsgerichte aanpak, die maatregelen op verschillende bedrijven met elkaar verbindt, zorgen zij voor een goed beheer van de biodiversiteit en het landschap. Op deze manier blijft het Nederlandse platteland een aantrekkelijk leefgebied voor onder andere insecten, amfibieën en vogels. Bijvoorbeeld door het aanleggen van bloeiende akkerranden, het aanleggen van plasdrassen, stimuleren van meer kruidenrijk grasland en het beheer van sloten en houtwallen.

Voor meer informatie kunt u terecht op de website van [BIJ12](#) en van [BoerenNatuur](#).

Evelien Verbij (directeur BoerenNatuur):

“De agrarische collectieven zijn een hoeksteen voor het behoud van weidevogels en voor de kringlooptandbouw. Het zijn ondernemers die hun nek durven uit te steken.”

Interview

Weer koeien in de polder

De bijna duizendjarige polder Bloemendaal bij Gouda is een typisch slagenlandschap; de helft van dit veenweidegebied is sloot, de andere helft smalle stroken grasland met nog smallere paden. Een drassige polder vol wild, weidevogels, waterlelies en wandelaars. Bewoners en bedrijven rondom de polder namen het initiatief de koe hier terug te brengen: [project 'Weids Bloemendaal'](#).

Arie-Jan Broere van stichting Weids Bloemendaal in polder Bloemendaal.

Weids Bloemendaal

December 2018 startte met POP3-subsidie van de EU en de provincie Zuid-Holland het LEADER-project 'Weids Bloemendaal'. Looptijd tot juli 2021. Doel:

- Grond verwerven in polder Bloemendaal bij Gouda en deze grond verpachten voor extensief weidebeheer.
- Een potstal voor vleeskoeien, uitbreiding van de wandelpaden, inclusief een brug over de Molenvliet, en bouw van een educatiecentrum zijn onderdeel van het project.

De afgelopen jaren verdwenen de laatste kassen uit polder Bloemendaal. Goed nieuws, want onderdeel van het plan om het landschap in ere te herstellen en de polder te bestemmen voor natuur en recreatie. Provincie Zuid-Holland en de gemeenten Gouda en Waddinxveen besloten dit al in 2010. Het gebied viel zelfs in te passen in de Ecologische Hoofdstructuur.

Toen de laatste boer echter uit de polder vertrok, gingen de alarmbellen rinkelen bij de burens van de polder. Wie zou de sloten gaan baggeren? Kwamen er boeren van buiten maaien, met een hoop transport in en uit de polder? Zouden die wel rekening houden met het broedseizoen? Kon er nog wel geschaatst worden? Ze richtten stichting Weids Bloemendaal op om zich te verzekeren van goed weidebeheer.

Roofbouw

Het woonkamerraam van Arie-Jan Broere, secretaris van de stichting, lijst het polderlandschap met lisdodden en grutto's in. Voor dat uitzicht doet hij veel. "We waren bang voor roofbouw", verklaart hij. Om dat te voorkomen, ontwikkelde Weids Bloemendaal een voorstel om zelf grond te kopen voor extensieve veeteelt en het gebied toegankelijker te maken voor wandelaars. En vroeg daarvoor Europese subsidie aan. "Dat was ingewikkeld. In feite moet je een deel van de subsidie gebruiken om een deskundige in de arm te nemen voor het invullen", verzucht Arie-Jan.

Japanse runderen

In de eerste helft van 2019 heeft de stichting al zo'n 4 procent van de polder in eigendom gekregen. Arie-Jan verwacht dat het niet moeilijk zal zijn om meer te verwerven. Het veenweidegebied mag namelijk dienen als compensatie voor natuur die elders plaats moet maken

voor bedrijvigheid. Percelen van Staatsbosbeheer en 18 hectare van de provincie sluiten bovendien aan bij het plan.

Arie-Jan: "We hebben een boer gevonden die past bij de ideeën van de stichting over weidebeheer: bescherming van weidevogels door onder meer uitgesteld maaien, mozaïekbeweiding (afwisseling van maaien en beweiden), goed slootkantbeheer inclusief baggeren en een potstal waaruit de ruige mest op het grasland wordt verspreid. Geen cowboy, die het ook wel eens wil proberen met vleesvee, maar iemand met een goede staat van dienst. Zo'n zestig Japanse Wagyu-runderen grazen nu op het land dat hij van ons en een aantal anderen pacht. Ook is het educatiecentrum al gebouwd."

“

We zien hier zoveel
bijzondere vogels

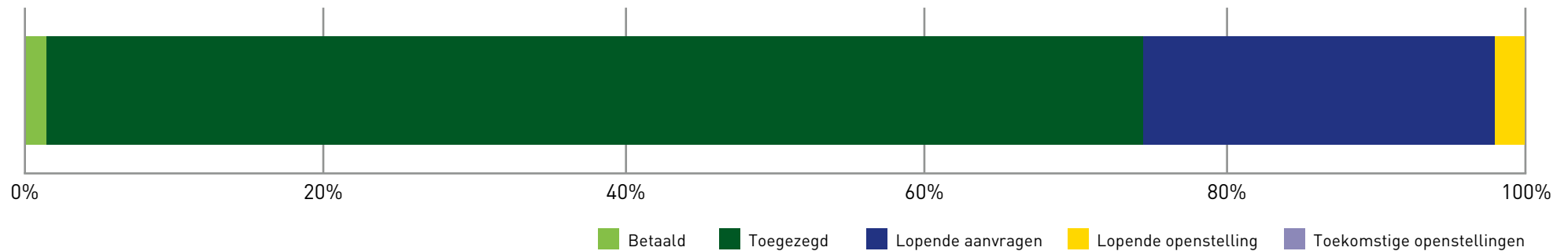
Willem van Dorp wandelt wekelijks door de polder, zijn vrouw dagelijks. “Ik ben blij met de extensieve veehouderij. Wulpen en tureluurs profiteren van de insecten in de mest. Oeverzwaluwen en ijsvogels nestelen in de slootkanten. We zien hier zoveel bijzondere vogels. Die gedijen beter bij ouderwets boeren dan bij gladgemaakte biljartlakens.”

Thema 4: Verbeteren van waterkwaliteit

Verbetering van waterkwaliteit vraagt extra aandacht. Door onder meer bemesting kan een teveel aan mineralen in het grond- en oppervlaktewater terecht komen. Dit kan ecosystemen verstoren. Om de doelstellingen van de Europese Kaderrichtlijn Water (KRW) en het

zesde actieprogramma Nitraatrichtlijn te halen, zijn er maatregelen afgesproken. De waterkwaliteit in Nederland gaat vooruit, maar er zijn meer inspanningen nodig. Hiervoor werken waterschappen, provincies, LTO en ministeries samen.

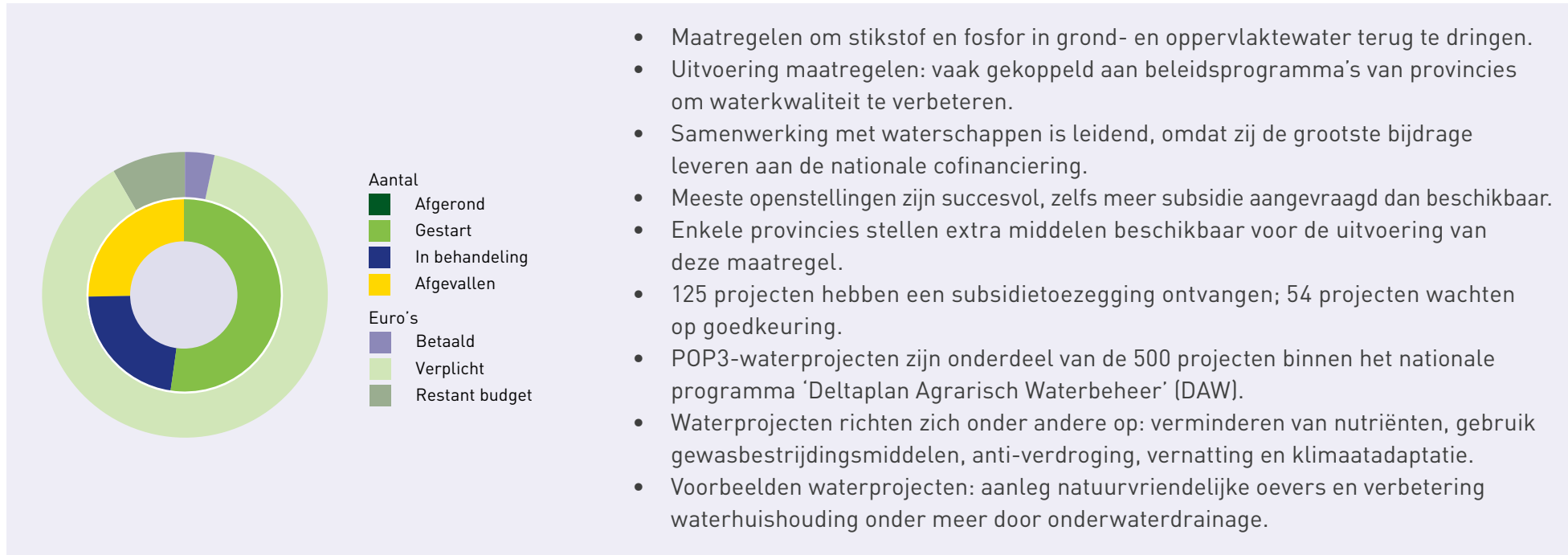
Figuur 6. Uitputting budget Verbeteren van waterkwaliteit op 31 december 2018 (totaalbudget € 227 miljoen)

Maatregelen om innovatie door samenwerking te bevorderen

a. Niet-productieve investeringen Water

Interview **Kringlooplandbouw levert boeren ook geld op**

Verduurzamen met kringlooplandbouw levert ook winst op voor boeren. Dat is de stellige overtuiging van Daan Heurkens, projectleider Kringlooplandbouw Utrecht-Oost: van A naar Beter. “Kringlooplandbouw gaat niet alleen over milieuvoordelen. Mijn doel is om het ook te gebruiken om het rendement van agrarische bedrijven te verbeteren.”

Melkveehouder Johnny van Eck (rechts) en Daan Heurkens van BoerenVerstand (links)

Kringlooplandbouw Utrecht-Oost: van A naar Beter

In 2018 startte met POP3-subsidie van de EU en de provincie Utrecht het project '[Kringlooplandbouw: van A naar Beter](#)'.

Looptijd drie jaar. Doel:

- Beter benutten van eigen bronnen op een landbouwbedrijf.
- Kringlooplandbouw inzetten voor milieu én om het rendement van agrarische bedrijven te verbeteren.
- Investeren in verbetering van de bodemkwaliteit en efficiënte mineralenbenutting.
- Kennisoverdracht staat centraal.

Vanaf medio 2018 loopt het project 'Kringlooplandbouw Utrecht-Oost: van A naar Beter'. Projectleider Daan Heurkens is enthousiast over de transitie die de landbouw momenteel doormaakt. "Het beter benutten van eigen resources op een landbouwbedrijf krijgt steeds meer aandacht. Dat is ook de inzet van dit project. Het betekent onder andere investeren in verbetering van de bodemkwaliteit, want de bodem is één van de belangrijkste productiemiddelen op een agrarisch bedrijf. Een gezonde bodem levert op termijn altijd winst op", vertelt Heurkens die in het project Utrecht-Oost samenwerkt met Wim van de Geest van K&G Advies en Wim de Hoop van KCGG. Het is de kunst om de eigen grond zo goed mogelijk te benutten en zo min mogelijk krachtvoer en kunstmest te kopen. Dat levert agrariërs forse kostenbesparingen op. "Ook is de milieuwinst groter dan bijvoorbeeld sturen op vermindering van ammoniakemissies met dure maatregelen zoals luchtwassers en emissiearme roostervloeren."

Veel animo onder boeren

Tot dusver is het project, mogelijk gemaakt met een POP3-subsidie, vooral gericht op melkveebedrijven. “We merken dat veel melkveehouders interesse hebben in duurzaam bodembeheer. Hun zuivelafnemers stimuleren dat ook met duurzaamheidspremies”, zegt Heurkens. Het sluiten van kringlopen op bedrijfsniveau en van regionale kringlopen zijn voor alle bedrijven met grond en productie van mest interessant. Eigen resources beter benutten vraagt op melkveebedrijven, naast goed bodembeheer, ook om beter ruwvoermanagement. “Ik wil veehouders graag ondersteunen in hun vakmanschap om de opbrengst en kwaliteit van ruwvoer te verbeteren”, zegt Heurkens.

Kennisoverdracht

In het project staat kennisoverdracht centraal, ook vanuit andere projecten gericht op bodembeheer en efficiënte mineralenbenutting. Kennisverspreiding vindt plaats via demodagen, lezingen, columns, filmpjes en trainingen over bodembeheer in samenwerking met loonwerkers. Johnny van Eck, melkveehouder in Langbroek, is enthousiast over de kennis die het project oplevert. “Dat kan ik goed gebruiken om efficiënter te produceren”, zegt Van Eck, deelnemer aan het project. “Ik laat bijvoorbeeld bodemmonsters nu uitgebreider analyseren dan voorheen, want met meer kennis over de nutriënten in de bodem kan ik nauwkeuriger bemesten. Het strooien van kalk op maat per perceel verbetert de mineralenbenutting door de plant, ook vloeibare meststoffen dragen hieraan bij. Ik gebruik nu ook een andere kalksoort, die beter is voor het bodemleven.”

Duurzame gezonde bodem

Aan de slag gaan met kringlooplandbouw werpt op lange termijn letterlijk haar vruchten af. Bijvoorbeeld het telen van vanggewassen of vaste mest gebruiken, brengt steeds meer organische stof in de bodem. “Daardoor worden meer mineralen en vocht in de bodem vastgehouden en dat verbetert de mineralenbenutting en groei van gewassen.” Van Eck geeft aan dat hij op diverse terreinen veranderingen heeft doorgevoerd. “Het levert niet direct geld op. Het is wel een investering die op langere termijn een efficiëntere melkproductie mogelijk maakt. Het levert een duurzaam gezonde bodem op, die ook voor volgende generaties toekomstperspectief biedt.”

Een duurzaam gezonde bodem,
ook voor volgende generaties

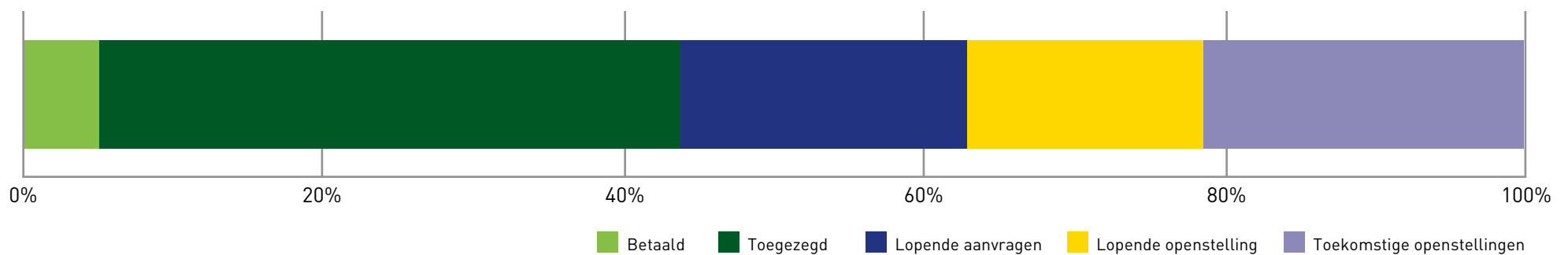

Thema 5: Stimuleren van lokale initiatieven (LEADER)

Het stimuleren van lokale ontwikkelingen vindt plaats via LEADER (Liaison Entre Actions de Développement de l'Economie Rurale, vrij vertaald als Samenwerking voor plattelandsontwikkeling). Dit is gericht op lokale ontwikkelingen, vanuit de gemeenschap zelf. Het doel is om plattelandseconomieën en -gemeenschappen te ondersteunen en zo banen te scheppen en de leefomstandigheden in plattelandsgebieden te verbeteren.

Voor het stimuleren van lokale ontwikkelingen in plattelandsgebieden heeft elke provincie voor tenminste één gebied een Lokale Actiegroep (LAG) ingesteld. In Nederland zijn twintig LAG's. Een LAG stelt een lokale ontwikkelingsstrategie op, waarbij de nadruk ligt op groei en banen en op het verbeteren van de leefomstandigheden in plattelandsgebieden via bedrijfsontwikkeling, innovatie en samenwerkingsactiviteiten.

Figuur 7. Uitputting budget LEADER op 31 december 2018 (totaalbudget € 81 miljoen)

In de periode 2015-2018 zijn volgende maatregelen opengesteld:

- Steun voor de uitvoering van concrete LEADER-projecten.
- Voorbereiding en uitvoering samenwerking LAG.
- Regeling lopende kosten en dynamisering LEADER.

Maatregelen om lokale initiatieven te stimuleren

- 233 projecten hebben een subsidietoezegging ontvangen en 61 projecten wachten op goedkeuring.
- De voortgang van het thema LEADER blijft achter bij de gestelde doelen voor 2018.
- In 2018 is een taskforce LEADER ingesteld om de uitvoering te verbeteren.
- Verbeteringen zijn: doorlopende opstellingen, intensievere begeleiding aanvragers en regionale afspraken over financiering (o.a. een regionaal voorfinancieringsfonds).

Interview

Biosfeer in Groede, Zeeuws-Vlaanderen is een bedrijf dat al jaren op biologisch gecertificeerde wijze tarwegras en medicinale kruiden kweekt. Eigenaar Nick Sinke had echter een droom: Zeeland op de kaart zetten als kruidenregio van Nederland. Met behulp van LEADER-subsidie kan Sinke deze droom nu gaan waarmaken.

Nick Sinke te midden van kruiden en tincturen.

“Kwaliteit komt
altijd bovendrijven

Biosfeer in Groede

In 2017 startte met POP3-subsidie van de EU en de provincie Zeeland het LEADER-project '[Biosfeer](#)' in Groede. Het project loopt tot eind 2019. Doel:

- Oprichten van een kruidencentrum (teelt, ontwikkeling en verwerking) als aanjager van een economische ontwikkeling van Zeeuws-Vlaanderen tot kruidenregio.
- Binnen het project worden er kruidenproducten ontwikkeld en geproduceerd op het gebied van gezondheid en welbevinden voor mens, dier en plant en kan er een nieuwe bedrijfskolom ontstaan.

Met 7 hectare is de boerderij niet groot te noemen maar het is wel een bedrijf met een gevestigde naam als het aankomt op het kweken van tarwegras en medicinale kruiden en het verwerken van planten tot eindproducten en halffabricaten (een grondstof die reeds bewerkt is, maar nog verder moet worden bewerkt tot een eindproduct). Met passie voor innovatie en voor zijn kruiden heeft Sinke door de jaren heen behoorlijk wat kennis en ervaring opgebouwd. Die wil Sinke nu inzetten voor een nieuw project: een kruidencentrum dat een rol gaat spelen als aanjager van een economische ontwikkeling van Zeeuws-Vlaanderen tot kruidenregio. Dit project is mede tot stand gekomen door LEADER-subsidie.

Professionele begeleiding voor lokale ondernemers

Ondernemers krijgen hier [de mogelijkheid](#) om lokale kruidenproducten te ontwikkelen onder de certificering en professionele begeleiding van Biosfeer. En die begeleiding en de machine-uren binnen de productontwikkeling zijn maar liefst gratis! "Je kunt hierbij denken aan lokale siropen, veevoederadditieven voor fytotherapie (kruidengeneeskunde) bij dieren of plantaardige gewasbeschermingsmiddelen. Maar ook een ondernemer die een idee heeft voor de ontwikkeling van bijvoorbeeld een goede zeep is bij ons welkom. En doordat de kruiden ook bij ons gekweekt kunnen worden is er dus sprake van echt een korte keten," vertelt Sinke.

Kwaliteit staat hoog in het vaandel

Sinke: "Wij kunnen een rol spelen in de teelt, de productontwikkeling en de verwerking van kruiden. Onze hele bedrijfsvoering is erop gericht om een hoogwaardig biologisch product te leveren." Dit is voor Sinke erg

belangrijk, want van huis uit heeft hij al meegekregen “kwaliteit komt altijd bovendrijven” en dat is in zijn [duurzame bedrijfsvoering](#) in alles te merken. Dat geldt ook nu al bij de kruidenkweek en verwerking voor bijvoorbeeld [de moedertincturen](#). Een fytotherapeut uit Zuid-Holland en al jaren klant beaamt dat hij zeer tevreden is over de kwaliteit van de tincturen van Biosfeer. “Het is dé leverancier met het grootste assortiment biologisch gecertificeerde tincturen.”

Biologische boeren gezocht!

Het centrum is inmiddels ingericht en de eerste klanten heeft Sinke ook al. Sinke: “We zijn nu enthousiast gestart en rond de zomer verwacht ik publiciteit te kunnen geven aan deze eerste resultaten. En natuurlijk om nieuwe geïnteresseerden te werven.” Daarnaast hoopt Sinke ook lokale biologische boeren te interesseren voor de kruidenteelt, zodat het aantal hectares Zeeuwse klei waarop kruiden gekweekt worden, steeds verder uitbreidt.

Wij streven naar hoogwaardig biologische producten

Communicatie

Communicatie over de opzet van het programma, de openstellingen en de resultaten van de projecten is essentieel voor het gezamenlijke doel: bijdragen aan een vitaler platteland, waar boeren een eerlijke en gezonde boterham verdienen, burgers weten waar hun voedsel vandaan komt en we met z'n allen genieten van een diverse natuur op het platteland. Verbinden van projecten, kennis en mensen is rol die het Regiebureau POP op het lijf geschreven is, zowel op nationaal als

Europees niveau. Het ministerie van LNV, provincies, RVO.nl, BIJ12 en Regiebureau POP zetten hun communicatiemiddelen in om de doelgroepen te bereiken en werken daarbij steeds nauwer samen. Ook via het netwerk platteland wordt bekendheid gegeven aan het programma en de resultaten op landelijk niveau; onder meer via de websites [Netwerk Platteland](#) en [Regiebureau POP](#), nieuwsbrieven, social media-kanalen en bijeenkomsten om kennis te delen.

Enkele resultaten op communicatiegebied

- Bij de start van POP3 is een landelijk communicatieplan opgesteld. In 2018 is het communicatieplan geactualiseerd voor de resterende looptijd van POP3 (2018 – 2020). Het plan voldoet aan de EU-regelgeving en sluit aan op eerdere stukken, zoals de communicatiestrategie en de netwerkstrategie.
- In november 2018 vond de jaarlijkse nationale netwerkconferentie met als thema 'Van zaaien naar oogsten' plaats. Met 175 bezoekers was de bijeenkomst een succes.
- Vanuit het programma zijn in 2018 in totaal 25 landelijke evenementen georganiseerd, waaronder masterclasses, LEADER-bijeenkomsten, thematic groups en workshops/trainingen. Ruim 1.000 mensen namen deel aan de bijeenkomsten.
- In 2018 zijn 3 digitale nieuwsbrieven over het programma verstuurd naar 2.500 abonnees.
- Omdat de eerste resultaten van POP3-projecten steeds zichtbaarder worden, zijn in 2018 een LEADER-brochure en een POP-krant uitgegeven.
- Er is in 2018 een [database](#) van projecten gerealiseerd. Deze is te vinden op de website [Netwerk Platteland](#). In december 2018 stonden daarin zo'n 140 innovatieprojecten (maatregel 7 en 8) vermeld, met inhoudelijke informatie en contactgegevens.

Netwerkkonferentie POP3 2018 'Van zaaien naar oogsten' op landgoed Mariënwaerdt in Beesd

Foto s: Regieburagru POP

Colofon

Uitgave

Regiebureau POP

Foto's

Valerie Kuypers – pagina: 4, 9, 10, 11, 12, 16, 33, 34, 35 en 36

Phil Nijhuis – pagina: 1, 2, 39, 40, 41 en 42

Jarno Kraayvanger – pagina: 20, 21, 22 en 23

Paul Tolenaar – pagina: 8, 27, 28, 29, 30, 38, 45 en 46

Interviews

Regiebureau POP, Mirjam Bont – pagina: 39

Roza tekst, Corianne Roza – pagina: 9 en 27

Boerentaal, Janet Beekman – pagina: 19 en 33

Vormgeving

XeroxOBT, Den Haag

Publicatiedatum

Augustus 2019

Websites

[Regiebureau POP](#)

[Netwerk Platteland](#)

Contact

Regiebureau POP

088 – 041 4501

regiebureau@rb.agro.nl

Postadres

Regiebureau POP

Postbus 2755

3500 GT UTRECHT

Europees Landbouwfonds voor
Plattelandontwikkeling:
Europa investeert in zijn platteland

Groene Hart
Bloemendaal

Informatie op www.staatsbosbeheer.nl

 Vrij wandelen op
de aangegeven route

Geen toegang:
- buiten de daarvoor aangegeven route
- met paarden
- met loslopende honden
- voor gemotoriseerd verkeer

Art. 48a WvS

